

FEMİNİZM ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME: KAVRAMSAL ANALİZİ, TARİHSEL SÜREÇLERİ VE DÖNÜŞÜMLERİ

Gün TAŞ*

Öz

18. yüzyıldan itibaren özellikle Aydınlanma dönemi sonrası kadınlar; toplumsal, siyasal, sosyal, hukuki, idari gibi pek çok alanda var olan eşitsizliklere ve toplum içindeki rollerine karşı mücadeleye girişmişlerdir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren kadınların erkeklerle eşit statü, eşit haklar ve özgürlükler için verdikleri mücadeleler feminizm kavramını ortaya çıkarmıştır. Feminizm, temelde cinsiyet ayrımcılığına karşı tavır alan, kamu ve özel bütün alanlarda kadınların maruz kaldığı baskıların ve denetimlerin ortadan kaldırılmasının gerekliliğini savunan ve ataerkil yapılanmaların önüne geçerek kadınların meşru haklarına ulaşmada mücadele eden bir yaklaşımdır. Feminizmin tarihsel süreci, 19. yüzyıldan 21. yüzyıla kadarki dönemi kapsamakta ve üç dalgaya ayrılmaktadır. Bu feminist dalgalarda kadınlar, evrensel ve bireysel olarak meşru haklarını elde etmek için mücadele etmişlerdir. Bu mücadeleler içerisinde kadınlar, eylemsel ve fikri yapılarını çeşitli ideolojilerden, farklı algı ve anlayışlardan ve kuramlardan faydalanarak şekillendirmişlerdir. Bunun sonucu olarak, farklı feminist yaklaşımlar ortaya çıkmış ve uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde teorik bakımından katkı sağlayacak şekilde yer almıştır. Bu çalışmada, feminizm kavramı, dünyadaki feminist akımları/hareketleri ve fikirleri analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Feminizm, Feminizmin Tarihsel Süreçleri, Feminist Yaklaşımlar, Feminist Hareketler

A GENERAL EVALUATION OF FEMINISM: ITS CONCEPTUAL ANALYSIS, HISTORICAL PROCESS AND CHANGES

Abstract

Women have been struggling against their assigned roles in the community and inequality, which has existed in such areas as political, legal, administrative and communal life since the 18th century, especially after the age of Enlightenment. The struggles women carried on for equal status, equal rights and freedom against men beginning from the middle of 19th century have brought out the concept of feminism. Feminism is an approach that defends elimination of all pressures and controls, to which the women, who develop an attitude towards gender segregation, are exposed in all public and private areas of life; struggles to make women have an access to their legal rights by preventing male-dominated settlements. The historical process of feminism covers the period from 19th century until 21st and is divided into the three

* Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Doktora Öğrencisi, guntas90@gmail.com

waves. The women in these feminist waves have struggled to acquire their legal right individually and universally. In the course of time, the women have formed their actual and intellectual structures by benefiting from different understandings, perceptions and theories they have encountered. As a result, different feminism approaches have surfaced and taken their place in international relations discipline in a manner which can contribute theoretically. In this study, the concept of feminism, feminist trends, actions and ideas have been analysed.

Keywords: *Feminism, Historical Process of Feminism, Feminist Approaches, Feminist Movements*

Giriş

Feminizm kavramı, 1960'lı yıllarda kadınların ataerkil toplumsal yapının baskısından kurtulma ve özgürleşmesi bağlamındaki hareketlerinden günümüze kadarki süreçte epistemolojik dönüşümler geçirmiştir. 1960'dan sonra uluslararası konjonktürde meydana gelen temelde üç değişim, feminist akımı üzerinde etkili olmuştur. Bunlardan birincisi; feminist akım, evrensel veya yerel düzeyde genç nesilleri de içine alacak şekilde genişlemiştir. Bu genişleme beraberinde feminist algı içerisindeki grupları birbirine yakınlaştırmış, birbirlerini tanıma fırsatı sunmuştur. İkincisi; feminizm, kendi içinde öz-eleştirel bir konuma geçmesi ve evrensel sorunların dışında bireysel sorunların ele alınmaya başlanması ve toplumsal cinsiyet, ırk, etnik köken, dil, din vb. tutumların ortaya çıkışıyla birlikte feminizm kendi içinde de bir dönüşüme uğramıştır. Üçüncüsü ise; feminist algı, feminist grupların oluşturduğu toplumlarda paradoksal ve dramatik süreçler yaşamıştır. Bu üç temel etki; feminizmi karmaşık, sorunlu ve kompleks bir durum haline getirmiştir. Ama genel itibarıyla feminizm, bir yandan bir algı yaklaşımı ve politik statü/konumu açıklarken, bir yandan da belli bir yaşam düşüncesini, biçimini ifade etmektedir.

Feminist algının gelişim süreci; global ve lokal düzeydeki değişimler, siyasal, sosyal ve toplumsal alandaki etkiler neticesinde feminist algının, farklı kültürel normlarda, farklı aşamalarda ve farklı zaman dilimlerinde meydana gelmesine neden olmuştur. Lakin feminizmin tanımlamaları, farklı kültürel normlara, farklı siyasi yapılanmalara ve uygulamalara hatta uluslararasıdaki farklı yaptırımlara rağmen, belli toplumsal düzeyde kadınların tanımlanması ve baskının belli biçimlerini ifade ettiği görülmektedir.

Feminizmin temel objesi kadındır. Kadının toplumdaki statüsü, kadınların ev içi ve dışındaki rolleri, kadının ezilmişliği ve sömürüsü, cinsiyet farklılıkları, ataerkil toplum yapısı ve erkek egemen iktidar yaklaşımları ve baskıları geniş ölçekte tartışılan konulardır. Söz konusu konuların, geçmişte olduğu gibi günümüzde de tartışılıyor olması, ilgili sorunların devam ediyor olmasından kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu açıdan baktığımızda, feminizmin temel objesi olan kadınlara ilişkin var olan tartışmalar sonucunda feminizm kendi içinde yeni söylemlerin, eylemlerin, algıların ve kuramsal yaklaşımların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Feminizm, ilk olarak lokal düzlemde toplumsal bir hareket olarak ortaya çıkmış, daha sonraları ise geniş düzlemde hem toplumsal hem de politik bir harekete

dönüşmüştür. Bununla birlikte feminizm, uluslararası ilişkiler, sosyoloji, iktisat, felsefe, hukuk ve siyaset gibi disiplinlerin içinde teorik bir bakış açısını da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda çalışma; feminizm kavramının farklı disiplinlerde ve alanında uzman araştırmacıların düşünsel referanslarıyla açıklanmaya çalışılmış ve feminizmin tarihsel süreçleri irdelenmiştir. Aynı zamanda, uluslararası ilişkilerde farklı kuramlarla şekillenen ve birçok dalları da içinde barındıran farklı feminist yaklaşımlar da ele alınarak incelenmiştir.

1. FEMİNİZM KAVRAMI

Feminizm, kökeninde Latince’ de kadın manasına gelen “femine” kelimesinden türemiştir. Feminizm yaklaşımı, kadınların sadece kadın oldukları için karşı karşıya kaldıkları zorluklar, baskı ve ezilmişlikle ilişkisini inceleyen, sınıf, ırk, ulus, din, dil vs. unsurlarda kadınların yaşadığı sorunları ele alan bir bilim alanı olarak değerlendirilmektedir. Feminizm algısı, ilk olarak 18. yüzyıl’ da İngiltere’de ortaya çıkmış ve 1792’de yayınlanan Mary Wollstonecraft’ın “A Vindication of the Rights of Women” adlı eseriyle de ilk akademik alan içerisine girmiştir. (Sevim, 2005:7-8)

Feminizm, içinde kadınların özgürleşmesi, baskı altında tutulmalarının engellenmesi, haklarını meşrulaştırılması, kamusal veya özel alandaki eylemlerinde ve faaliyetlerinde ve eşit haklara sahip olma durumunu kapsayan bir yaklaşımdır. Diğer bir ifadeyle feminizm kavramı içerisine kadınların meşru haklarıyla, baskıya maruz kalmalarıyla, eşit statüde tutulmalarıyla veya özgürleşmeleriyle, farklı bir değerde olmaya yönelik talepleriyle ilgili faaliyetlerle, gündelik siyasetle ilgili her şeyi dâhil edebiliriz.

Feminizm, kadın-erkek ayrımcılığına karşı durarak, karşı cinler arasında hür türlü ekonomik, siyasal, sosyo-kültürel ve toplumsal eşitliği savunan bir yaklaşımdır. Bununla birlikte feminizm; felsefe, sosyoloji, politika ve etik alanlarından meydana gelmektedir. Genellikle feminizmin temel hedefini; kadının özgürlüğü ve temel hakları oluşturmaktadır, bununla beraber ataerkil yapıların ve olguların ortadan kaldırılması gibi konular da temelinde yer alır. Feminizmin temel objeleri ise; iş, eğitim, çocuk bakımı vb. konularda erkeklerle eşit hak ve konumda olmaktan, sağlıksal olarak yasak kürtaj hakkı, kadın sağlığı üzerinde gerçekleşen ilerlemele-re, sosyal olarak da kadına yönelik şiddetin önlenmesi, tecavüz ve tacizin ortadan kaldırılmasına ve lezbiyenlik haklarına kadar uzanan farklı alanlardaki konuları kapsamaktadır.

Bell Hooks’un “Feminism is for Everybody Passionate Politics” adlı eserinin giriş kısmında feminizmi, cinsiyetçilik veya cinsiyetçi sömürüyü ve zulmü sona erdirmek için bir hareket olarak tanımladığını görmekteyiz. (2000:xiii-ix) Bu tanımlamada cinsiyetçiliği bir sorun olarak ortaya koymakta ve toplumsal alanda kadın ve erkekler arasında bir sorunsalı beraberinde getirdiği vurgulanmaktadır. Bir diğer feminizm tanımlamasında ise; feminizm, kadınların cinsiyetleri yüzünden maruz kaldıkları kısıtlamalar, zorluklar ve baskılara karşı, bu baskıları ve haksızlıkları telafi edecek reformlar ve talepler çerçevesinde mücadele ve direnme güdüsünü ifade etmekte ve bu direnme toplumun düşünce ve maddi unsurları kapsayan geniş bir ölçüğe sahiptir. (Berkday, 2014:3)

Feminizm, biyolojik bakış açısı olmaksızın statü bağlamında kadın ve erkek arasında toplumsal ilişkilerde bir çatışma olduğunu ileri sürmektedir. Bu çatışma biyolojik temelli bir çatışmadan çok, toplumsal alanın her çevresinde sabit olmayan ve dinamik hareketliği beraberinde getiren, bir değişimi tetikleyen, insanlık tarihinin akışını etkileyen bir güç olarak nitelendirilmektedir. (J. Mitchel, 1984:11-12) L.H. Steeves ise, feminist kavramını, “kadınların erkeklerle ilişkili olarak geleneksel değersizleştiriminin gerçekliğini, bu ilişkinin değiştirilmeye ihtiyacı olduğu varsayımıyla teorik açıdan kabul edilmesini ima ettiğini” dile getirmektedir. (1994:107)

G. Marshall ise feminizmi, on sekizinci yüzyılda İngiltere’de doğan, cinsler arası eşitliği, kadın haklarını genişletilmesiyle sağlamaya çalışan bir toplumsal hareket olarak tanımlarken;¹ N. Arat ise feminizmi, “cinslerin eşitliği kuramına dayanan, kadınlara eşit haklar isteyen, temelde kadın-erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmeye amaçlayan bir siyasal akım” (2010:29-30) olarak tanımlamaktadır.

Feminizm kavramı üzerine ortak bir tanım yapmak oldukça zordur. Birçok yaklaşım veya teori farklı feminizm tanımları getirirken, birçok araştırmacı ve akademisyen de farklı feminizm tanımları yapabilmektedir. Ama genel bir çerçeve kurma bağlamında Mitchel’in feminizm tanımı rağbet gören bir tanımlama olarak karşımıza çıkmaktadır. Mitchel’e göre feminizm, “...kadınların kendi aralarında bir dayanışma yaratarak, erkek egemen dünyanın norm ve değerlerine, cinsiyetçi politikalarına karşı başlatmış olduğu mücadele” (Mitchel, 1995:6-7) olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamalardan da anlaşılacağı üzere feminizm, toplumdaki egemen patriyarkal düzene karşı çıkan, bu düzeni sorgulayan ve eleştirilerde bulunan, kadın haklarının ve aynı zamanda da özel veya kamusal alanda kadınların karşılaştıkları sorunların ortadan kaldırılması ve zorlukların engellenmesi için mücadele eden bir yaklaşım olarak değerlendirilmek mümkündür.

2. FEMİNİZMİN TARİHSEL SÜREÇLERİ VE GEÇİRDİĞİ EVRELER

Feminizmin veya feminist teorinin tek ve sabit bir tanımlaması yapılamadığı gibi feminizmin tarihsel süreçleri veya tarihsel süreçte gelişen feminist hareketlerin ne şekilde vuku bulduğu hakkında da bazı farklı perspektifler ortaya konmuştur. Bunun temelinde bazı grupların farklı bakış açılarının yattığını söylemek mümkündür. Feminizmin tarihsel gelişim süreçleri farklı tezahürlerde karşımıza çıkmaktadır. Bazıları feminizmin gelişim süreçlerini bir veya iki feminist dalga şeklinde ayırma giderken, bazıları ise, üç veya dört feminist dalga şeklinde bölümlere ayırmaktadır. Lakin genel itibarıyla feminist hareketlerin tarihsel gelişim süreçlerinde birçok araştırmacının itibar ettiği süreç üç kronolojik dalgadan oluşmaktadır. Bu süreçler; I. II. ve III. feminist dalga olarak adlandırılmaktadır. Bu üç feminizm dalgası genellikle 19. yüzyıl’dan ve 21. yüzyıl’a kadarki bir süreci içermektedir. Bu dönemlerde kadınlar farklı anlayışlardan, farklı kuramlardan ve ideolojilerden etkilenmişler ve bu etkilenme kadının hakları bağlamındaki talepleri veya amaçları doğrultusunda gerçekleştirdikleri hareketleri dolaylı veya doğrudan etkilemiştir. Aynı zamanda feminizmin tarihsel gelişimi belirli süreçlere ayrılmasının nedeni

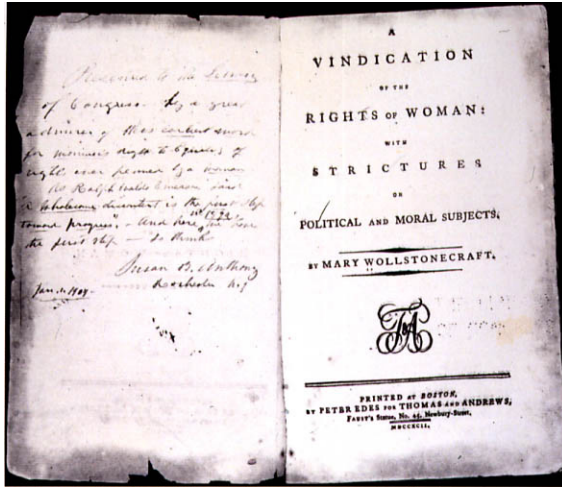
1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Gordon Marshall, Sosyoloji Sözlüğü, Çev. Osman Akinhay, Derya Kömürçü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 2005, sf. 240

olarak, kadınların veya feminist grupların farklı zamanlarda farklı talep ve isteklerin olması, patriarkal ve kapitalist sistemi farklı noktalarından tutarak eleştirmeleridir.

A. I. Feminist Dalga

19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın başlarında belirginleşen I. feminist dalga, Wollstonecraft'ın "Kadın Haklarının Savunusu" (Vindication of the Rights of Women) adlı eserindeki çizmiş olduğu talepler üzerine inşa edilmiştir. Genel çerçevede bu talepler, kadınların oy kullanması, eğitimde fırsat eşitliği ve kadınların mülkiyet haklarını içermektedir. Bu talepler dönemin şartlarına göre temel haklar niteliği taşımaktaydı. Özellikle, Amerikan Bağımsızlık Bildirisinde, Fransa'nın İnsan Hakları Bildirgesinde ve Doğal Haklar doktrini geliştiren teorisyenlerin eserlerinde kadınlara ve kadın haklarına yeterince değinilmediğini düşünen feminist gruplar sosyal, siyasal alanlarda bir dizi taleplerde bulunmaya itmişti.

Şekil I. Mary Wollstonecraft, A Vindication of the Rights of Woman: with strictures on political and moral subjects.

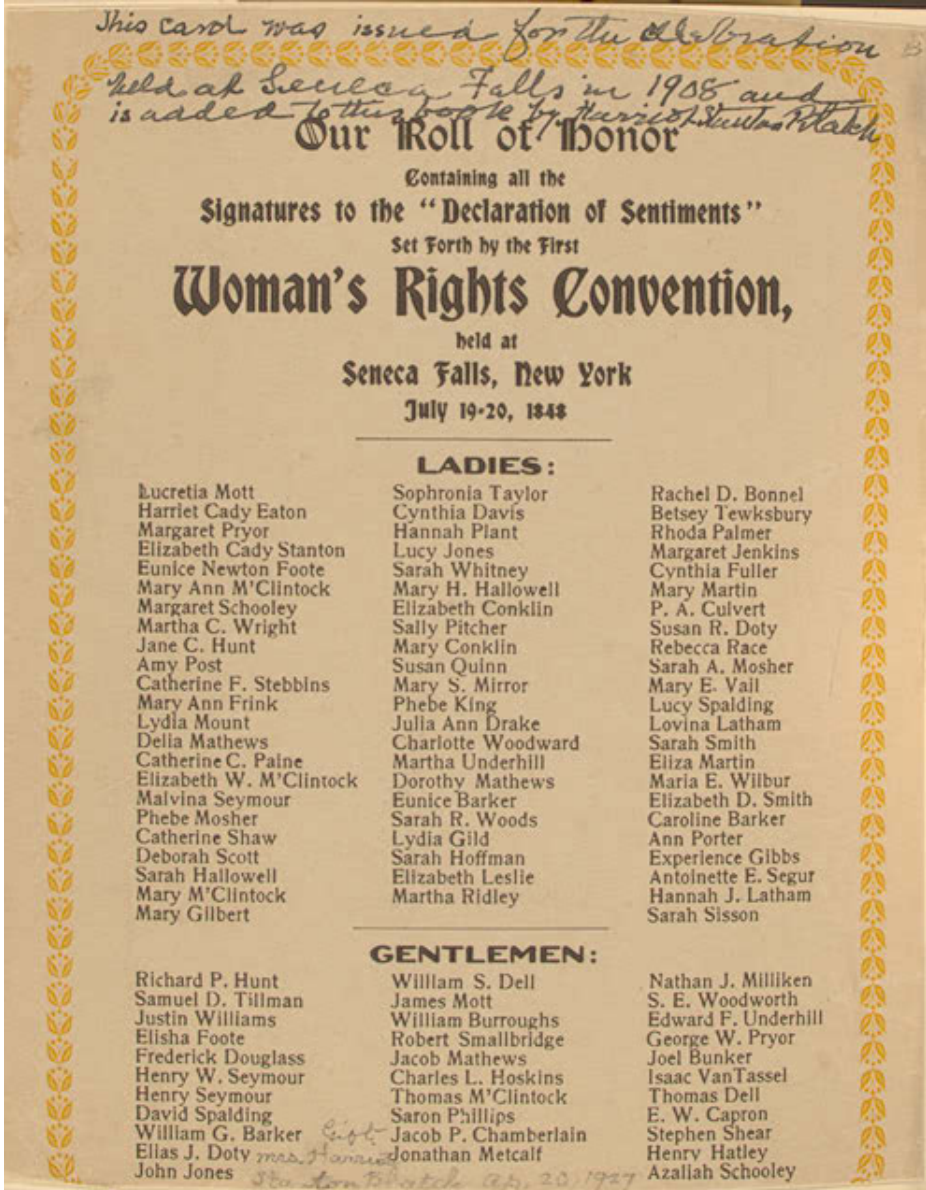

Kaynak: <http://www.loc.gov/rr/rarebook/guide/ra025001.html>, internet adresinden 07.09.2015 tarihinde alınmıştır.

Doğal haklar düşüncesinden gelen feminist kuramcılar, kadınların birer yurttaş olarak erkekler ile aynı derecede temel haklara ve özgürlüklere sahip birer 'insan' olduklarını ileri sürmekteydiler. Kadınların ev işlerinin dışında hareket etme özgürlüğünün olması gerektiğini savunmuşlar ve ev hayatının eleştirisini yapmışlardır. (Donovan, 2006:21) "Temel doğal haklar doktrinini kadınlara uyarlayan en erken girişim, Elisabeth Cady Stanton tarafından kaleme alınan ve 19-20 Temmuz 1848 tarihinde Seneca Fall, New York'ta yayınlanan, 'Declaration of Sentiments (Duygusal Bildirisi)' dir. Deklarasyon 100 kadın ve erkek tarafından imzalanmıştır. Doğal haklar kuramından kaynaklanan bu belge, Bağımsızlık Bildirgesi üzerine neredeyse kelime kelime oturtulmuştur." (Donovan, 2006:21) Bu bildiride; bütün erkek ve

kadınların eşit haklara sahip olarak yaratıldığını, yaratıcı tarafından sorgulanamaz haklar verildiğini ve sahip olduğunu, bu hakların içinde ise; özgürlük, yaşam hakkı, rıza ve yönetsel haklar yer aldığı görülmektedir.

Şekil II. Elizabeth Cady Stanton, The Declaration of Sentiments by the Seneca Falls Conference (1848): A Common Core Exemplar
(E. Cady Stanton'un Seneca Falls Konferansında yayınladığı "Duygusal Bildiri" adlı bildiriye imza atan kadın ve erkekler)

Kaynak: <http://edsitement.neh.gov/feature/declaration-sentiments-seneca-falls-conference-1848-common-core-exemplar>, internet adresinden 07.09.2015 tarihinde alınmıştır.

Bu dönemde kadınların yaşam hakları ve özgürlükleri, oy verme hakkı, yönetimde yer alma hakkı, eğitimde fırsat eşitliği hakkı gibi talepleri içeren birden çok bildiri ve eserler ortaya konmuştur.² 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyılın başlarında dünyanın çeşitli yerlerinde kadınların oy kullanma hakkı bir sorunsal olarak varlığını sürdürmekteydi. Özellikle bu sorunsal, Avrupa’da önemli mevkilerde bulunan kocalarının eşleri, belli hiyerarşi sınıf içerisinde yer alan kadınlar oy kullanma hakkı bulurken, genel anlamda hiçbir kadının oy hakkı bulunmuyordu. Amerika’da ise, siyahların ve kadınların oy kullanma hakkı bulunmuyordu. Siyahi erkeklere oy kullanma hakkının verilmesiyle beyaz ve siyahi kadınların oy kullanma hakkı adına mücadeleye girişmelerine neden olmuştu.

Bu dönemde kadınlar hem sosyal ve siyasal haklar için hem de ırkçılığa karşı mücadeleye girişmişlerdir. Birinci Dünya Savaşı sona erdiği süreçte ABD, Rusya, İngiltere, Almanya ve 21 ülke kadınlara oy hakkı koşulsuz olarak tanımıştı.³ Fransa’da ise, kızların eğitiminde fırsat eşitliğine, kadınların kamusal alanda çalışmalarına ve eşit iş ve ücret hakkı üzerine birçok reformist düzenlemeler gerçekleştirilmişti. (Bensadon, 1994:58-61) Keza bu durum diğer Avrupa ülkelerinde de yaygınlaşacaktı.

Birinci dalga feminizmde temel alınan en önemli sonuç, ataerkil toplum yapısına karşı direnmek, “cinsel devrim” olarak adlandırılan hareketin toplumsal statü, rol ve zihinsel yapı alanlarını etkide bulunacak, değişimi meydana getirecek anlayışların temelini atmak ve reaksiyoner bir şekle bürünmesini sağlamak olmuştur. (Millett, 2000:63) “On dokuzuncu yüzyıl feministleri, kendi egemen beyaz erkeklerin ve onların devletinin önyargılarını (ve daha da fazlasını) keşfediyorlardı” (Mitchell, 1985:31) ve bu dönemden sonra feministler farklı sosyal, siyasal, ekonomik, hukuki taleplerde bulunmaya, erkek ile kadının kamu ve özel alanlarda eşitlikçi ve daha özgür haklara sahip olunması yolunda mücadeleye girişmişlerdir.

B. II. Feminist Dalga

1960’lı yıllarda Batı’da gerçekleşen gelişmeler kadınları da doğrudan etkilemiştir. Özellikle, bu dönemde kadınların güvenli doğum yapmalarını sağlayan teknolojik gelişmelerin ortaya çıktığı dönemdi. Kadınların bu teknolojik veya üretilen alternatif yöntemlere/ilaçlara ulaşmada ve kullanmada zorluklar yaşamaktaydı. Kadın grupları bu alternatif olanakların bütün kadınlara sunulmasını ve birçok ülkede mevcut baskıcı ve tutucu yasaların ortadan kaldırılması yönünde bir mücadeleye girişmişlerdi. Kadınlar her ne kadar erkeklerle eşitliğini yasalarla teminat altına almış olsa da, yaşamsal pratikler bağlamında erkeklerden farklılıkları bulunmak-

2 Bu bildirilerin bazıları; Seneca Falls Bildirileri, The Course of Popular Lectures Konferans Bildirileri, On The Nature of Knowledge (Bilginin Doğası Üzerine) adlı Konferans’ın bildirileri, Letters on Equality (Eşitlik Üzerine Mektuplar), Adress to the New York State Legislature (New York Eyaleti Kanun Koruyucuları Üzerine Söylevler), Solitude of Self (Benliğin Yalnızlığı), Akron Women’s Rights Convention (Akron Kadın Hakları Toplantısı), Women in the Nineteenth Century (19. Yüzyılda Kadın) gibi eserler örnek gösterilebilir.

3 21 ülke içinde Türkiye Cumhuriyeti de yer almaktadır. Hatta Türkiye süreç bakımından önceliği de sahiptir. Türkiye’de kadınlar 20 Mart 1930 yılında yerel seçimlerde oy kullanma hakkı tanınmış ve 5 Aralık 1934’te de anayasada yapılan değişiklik ile parlamento seçimlerinde oy kullanma ve seçilme hakkı elde etmiştir.

taydı. Bu durumu kadınlar, toplumun mevcut normların uygulanış durumu biyolojik cinsiyete göre olmadığını, tamamen ataerkil bir sistemin normları olduğunu ileri sürdüler.

Bu düşünce, özellikle Simone de Beauvoir'ın "kadın olunmaz, kadın doğulur" sözü ve "İkinci Cins"⁴ adlı eserinde de "Kadınların kurtuluşu karınlarından başlayacak" şeklindeki sözleriyle sloganlaşmıştı. Bu dönemde ayrıca kadın grupları, patriarki yapılanmaların aile içi veya ev içi alanında eşitsiz rollerin devam ettiğini, evsel alanın "özel alan" tanımlanması ile ilgili eleştirilerde bulunmuşlardır. Bununla birlikte aile kurumunun ataerkil yapıda olması da cinsiyetçi sömürüyü arttıran ve çeşitlendiren bir durum olduğunu dile getirmişlerdir. "Kadınlar, bedenlerinin erkek denetiminden çıkmasını talep etmişlerdir. Batı'da cinsellikle doğurganlığın birbirinden ayrılması için doğum kontrolünün yaygınlaştırılması talebi gündeme getirilmiştir. Tam olarak güvenli doğum kontrol sistemi henüz yaratılmadığı için kürtaj hakkının tanınması, kadının kendi bedeni üzerinde söz sahibi olması istenmiştir." (Kolay, 2015:8) Bu alandaki mücadeleleri Kuzey Avrupa ve ABD'de etkin olarak devam etmiş, özellikle İngiltere'deki feministlerin mücadeleleri sonucu 1967'de doğum kontrol uygulaması yasalaşmıştır.⁵

Bu dönemde feminizm, belli bir grup kadın için değil tüm kadınlar için yapılmakta ve bu mücadele kadınlarla yürütülmekteydi. Bu durum kadınların (farklı yaşam tarzları, farklı siyasi ve sosyal kültürleri, farklı dünya algıları olan) birbirlerini tanıma anlamına da gelmekteydi. Kadınlar, cinsellik ve kadını ilgilendiren bütün konuları özellikle yasaklanmış ve baskı altında olan bütün durumların politikasını yapma eğilimi içindeydiler. Kadınların farklı algılara sahip gruplardan oluşması bir anlamda "bilinç yükseltme"⁶ durumunu ortaya çıkarmıştı. Bilinç yükseltme ile farklı algılara sahip kadınların kendilerini tanımaya, toplumsal ve sosyal alandaki cinsiyet rollerini tekil şahısların üzerindeki etkilerini sorgulamaya vesile oluyordu. Bu durum beraberinde "kız kardeşlik"⁷ argümanını ortaya çıkarmış ve 1968 sonrası

4 "Simone de Beauvoir, 'İkinci Cins' adlı kitabında, kadınlık durumlarının psikolojik, sosyolojik ve felsefi temellerini incelemiştir. Yazar, çok sayıda örneğe yer vererek kitabının okuyucular tarafından anlaşılır olmasını sağlamış, bu yönüyle feminist literatürün temel eserlerinden biri haline gelmiştir." Bkz. Hale Kolay, Kadın Hareketlerinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları, EMO Kadın Bülteni, Sayı:3, Nisan 2015, sf. 8. Ayrıca bkz. Simone de Beauvoir, *The Second Sex*, Trans. Constance Borde, Vintage Books, 2010.

5 Kürtaj hakkı, 1967'de İngiltere'de, 1973'de ABD'de, 1975'de Fransa'da, 1978'de İtalya'da, 1983'de Türkiye'de yasalaşmıştır. İlk Kürtaj hakkını resmi olarak serbest bırakan 1920 yılında Rusya olmuştur.

6 Bilinç yükseltme kavramı genel olarak, "kadın kurtuluş hareketinin radikal feminist kanadı içinde geliştirilmiş ve başlangıçta devrim yaratacak bir araç olarak tasavvur edilmişti. Hareketin reform kanadı, bilinç yükseltmeyi 1970'ten sonra kısmen tabandan gelen baskıya cevap olarak, kısmen de yeni üye çekmek için benimsedi. Bilinç yükseltme yaygınlaştıkça politik içerik kaybına uğradı ve sonunda grup terapisi hareketinin yörüngesine girdi... Bilinç yükseltmenin tarihi sadece grup terapisi akımının gücünü yansıtmakla kalmaz, daha da önemlisi, politik içerik bir kenara bırakıldığında bilinç yükseltmenin hem genel olarak hem de kişiler için değerini sorgular." Daha fazla bilgi için bkz. Naomi Braun Rosenthal, *Consciousness Raising: From Revolution to Re-Evaluation*, *Psychology of Women Quarterly*, Volume 8, Issue 4, Pages: 309-326, June 1984.

7 Kız kardeşlik düşüncesi, "...ataerkil bir toplumda erkek egemenliği, yapısal bir 'böl ve yönet' politikalarıyla güvence altına alınır. Kadınlar cinsiyetçi çekirdek aile içine hapsedilerek ve hiye-

önemli bir gelenek haline gelmiştir.

Kılıç, bu durumu şöyle ifade etmektedir: “İkinci dalga feministler artık cinsler arasında sosyalizasyon yoluyla yaratılan eşitsizlikleri kadının ezilmesinin ana nedeni olarak görmüyorlardı. Tersine kadınların erkeklerden farklı yanlarının kadın özgürlüğünün tohumlarını içerdiğini düşünmekteydi. Erkeklik ve kadınlık arasındaki kutuplaşmayı azaltmak yerine, kadınların tarihsel ve psikolojik deneyimlerinden onlar için güç kaynağı olacak yanlar bulup tanımlamaya çalışıyorlardı.” (Kılıç, 1998:359) Aynı zamanda, ikinci dalga feminist hareket içinde toplumun dönüşümünü hedefleyen radikal, reformcu ve kapsamlı talepler söz konusu olmuştur.

Bu dönemde feministler, hem ideoloji ve bilim hem de kültür, özel yaşam ve siyasal alanlarda mücadelelerine devam etmiştir. Bu mücadeleler sürecinde birçok örgütlenmeler, yayınlar ve eylemler gerçekleştirmişlerdir. Mücadelelerin en temel hedefi ise, ataerkil yapıların her alanda ortadan kaldırılmasıydı. Lakin farklı algılardan, farklı ideolojilerden ve farklı dünya görüşlerine sahip kadın grupları arasında feminizm adı altında mücadelelerinde bir dizi ayrılıkçı veya farklı düşünsel temellere dayanan algılar ortaya çıkmıştı. Diğer bir ifadeyle, bu dönemde feminist hareketin içinde farklı ideolojilerden ve farklı algılara sahip kadınların yer alması kendi içinde tartışmaları da beraberinde getirmişti.

C. III. Feminist Dalga

III. dalga feminizmi 1990’ların başlarında II. dalga feminizmin pratiklerine ve algılardaki yanlışlıklara karşı bir tepki olarak doğmuştur. Bu tepki genellikle feminizmin sadece üst, orta sınıf beyaz kadınlara indirgeyen bakış açıysydı ve kadın hareketlerinin geniş düzlemde yayılması amaçlanmıştı. III. dalga feminizm kadınlarının düşünsel algıları, II. dalga feminizm kadınlarının düşüncelerinde yer alan tek tip evrensel bir kadınlık algısını reddederek, kadın sorunlarının sadece beyaz kadınlarının sorunları olmadığını, kadınların evrensel düzlemde bireysel olarak ilgilenilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. “Üçüncü dalga feministler daha çok kadına şiddet, cinsellik, kadının güçlendirilmesi gibi mikro politikalarla ilgilenmişlerdir. Ayrıca içerik açısından diğer iki dalgaya göre çok daha çeşitli konular üzerinde durmuşlardır. Üçüncü dalga feminizm özellikle kadınları sınırlayan ve baskı altında tutmaya çalışan konularla ilgilenmiş ve toplumsal değişime gidecek yolu açacak unsurlar olarak da bilinçlenmeyi arttıran eylemciliği ve geniş tabana yayılmış eğitimi görüp desteklemişlerdir.” (Özveri, 2009:210)

III. dalga feminist akım, genellikle toplumsal cinsiyet, sınıf, ırk, etnisite, cinsel-

---

rarşı eril yapının genel ilkesine bağımlı kılınarak hem birbirinden kopararak bölünürler, hem de kadın olarak ortak ezilmişliklerine ilişkin kolektif bir bilinç kazanmaktan uzak tutulurlar. Bu durumun üstesinden gelmek için yaşadıkları ortak deneyimleri ve erkek egemen düzene karşı duydukları hoşnutsuzluğu paylaşmaları gerekir. Nitekim dönemin özelliği olan ‘kız kardeşlik’ güçlüdür sloganı, bu iki noktayı da içermektedir. Kız kardeşlik kavramı, kişisel deneyiminin, değerinin ve statüsünün bir yeniden tanımlanmasını içerir. Kişisel olan, siyasal olana dönüşür, yani kadınların ezilmesi olgusunun, özel deneyimlerin anlatılması aracılığıyla çözümlenebileceğini düşünülür” ve kolektif sorumluluk düşüncesine dayanır. Daha fazla bilgi için bkz. Fatmagül Berktaş, *Feminist Teoride Açılımlar*, Ed. Yıldız Ecevit, Nadide Kalkıner, *Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, Eskişehir, 2013, sf. 6

lik, milliyetçilik, siyaset, iktisat vb. konuları ele almış ve bu olguları feminist bir bakış açısıyla teorikleştirmeye çalışmışlardır. Josephine Donovan'ın "Feminist Teori" adlı eserinde, II. dalga feminist akımının liberal aydınlanmanın öncüleri olarak kabul edildiğini, III. dalga feminist akım ise, herhangi bir politik kimliği reddeden postmodernist ve sosyalist grup içinde yer aldıklarını dile getirir ve aynı zamanda bu dönemde feministlerin kendi içinde liberal hümanist teori ile kültürel feminist veya kadın merkezli teori arasındaki çarpışmalara sahne olduğunu ileri sürmektedir. (Donovan, 2001:351-352) Diğer bir ifadeyle, bu dönem postmodernist veya postyapısalcı kuramların feminist akım içinde etkili olduğu ve özellikle kadınların deneyim ve pratikleri üzerine odaklı bir zihinsel konuma geçildiği görülmektedir.

III. feminist dalga, bütün genelleyici kadın sorunlarından çok, bireysel düzlemde kadınların sorunlarıyla ilgilenmeyi istiyordu. Diğer bir ifadeyle, bireysel olarak kadınların sorunları üzerinden siyaset yapma eğilimindeydiler. Kadını hem bir cinsiyet rolü olarak, hem de bir kimlik olarak görmekteydiler. II. dalga feminist algı temel olarak mutlak eşitlik isterken, III. dalga feminist algı ise farklılıkları değerli ve önem arz eden bir durum olduğuna inanıyorlardı. Bu uğurda yapılan kadın hareketlerinin kısmı grupların dâhilinden çok, geniş bir tabana yayılmasını istemekteydiler. Bununla birlikte, toplumsal bir dönüşümü sağlayacak, bilinçlenmeyi arttıracak her türlü aktivitenin ve özellikle eğitimin yaygınlaşmasına önem vermekteydiler. (Leslie & Drake, 1997)

1990'lı yıllarda muhalif politikalar, kültür, kimlik, ırk, etnik vb. konuları irdelemeye başlamışlardı. Feminizmle ilgili olan kadınların birçoğu, kimlikçi, farklılıkları ön plana koyan bir feminizme yakınlık duymaya başlamıştı. Bu durum, II. Dalga feministlerinden ayrılan diğer bir noktayı oluşturmuştu. II. Dalga feminizm de, ırk, kimlik, cinsel yönelim, sınıf ayrımı, etnik ve kültürel yapı gibi olgular kadınların vermiş olduğu mücadelenin içinde yer almamakta ve bütüncül bir birliktelik içinde mücadele etmekteydiler. Onlara göre; bu farklılıklar, kadınlar üzerinde aynı ezilmişliği ve baskıyı görmelerine engel teşkil etmemekteydi. Toplumsal cinsiyet rollerinin ortadan kaldırılmasının gerekliliğini ve kadının da erkeğin de yüceltilmesine karşı olduklarını ifade etmekteydiler. III. Dalga feminizm ise, farklılıkların ortaya konmasıyla, dile getirilmesiyle var olma eğilimindeydiler. Bireysel bir bakış açısıyla her kadının farklı baskı ve ezilmişlik sorunlarının olduğunu ve bu sorunları görmek, ortak noktalarını bulup ortaya çıkararak siyaset yapmak gerektiğine inanmaktaydılar.

Bu dönemde feministler sadece kadınların erkeklere karşı mevcut durumunu eleştirmekle kalmamış, bununla birlikte savaş, güvenlik, ekonomik kalkınma, az gelişmişlik, çevre sorunları, sosyal eşitlik, sosyal gruplara saygı, adalette eşitlik gibi konularda da alternatif kadın bakış açıları geliştirmeye çalışmışlardır. Bunun doğal sonucu olarak da, feministler kendi içinde düşünsel ve pratiksel düzlemde bölünmelerine neden olmaktadır. III. dalga feministleri, temel olarak ataerkil toplumsal düzeni eleştirmekte, lakin var olan sorunlara herhangi bir çözüm imkânı tanıyan ortak bir yaklaşım gerçekleştirememiştir. Bu nedenle; feminist gruplar düşüncelerini, farklı şekilde ortaya koymaya ve farklı kuramlardan faydalanarak açıklamaya girişmişlerdir.

Sonuç

Feminist bilincin veya feminist yaklaşımın gelişim süreci toplumsal ve ekonomik alanda kadınların sosyo-ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeye başlamasıyla olmuştur. Bu sosyo-ekonomik bağımsızlıklar genellikle sanayileşme ve modernleşme süreçleriyle paralellik taşımaktadır. Diğer bir ifadeyle sosyal/toplumsal ve ekonomik değişimler ile modernleşme/ sanayileşme süreçleri gerçekleşmesiyle kadınların sosyal hayat ve ekonomik hayat içerisinde bağımsızlıklarını kazanma eğilimi, ataerkil egemenliğe alternatif yaşam biçimleri ortaya çıkmazdı ve feminist bir yaklaşım/bilinç gelişmezdi.

Feminist örgütlenmeler/hareketler içindeki parçalanmalar, ayrılmalar 1960-90 arası dönemde olduğunu söylemek mümkündür. 1960'larda erken feminist yaklaşım olarak adlandırılan dönemde genel çerçevede bir bütün olarak kadınların, erkeklerden farklı çıkar ve fırsatlara sahip olduğu ve yine genellikle erkeklerin, kadınlar üzerinde hâkimiyet ve egemenlik kurduğu ve bu hâkimiyetten faydalandığı düşüncesi yaygın iken, 1990'lardan sonra artık kadınların farklılıkları, mevcut konumları, çıkarları arasındaki ayrımlar üzerinde durulmaya başlanmış ve kendi içinde yeni yaklaşımları beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle, 1990 öncesi dönemde feminizm, kadınlar arasında bir "kız kardeşlik" ve "kadın-erkek eşitliği", "kadınların ezilmişliği ve şiddet" yaklaşımları söz konusuysen, 1990'lardan sonra bu yaklaşımlar kendi içinde öz-eleştirel bir nitelik kazanarak feminist teori/ yaklaşımına ilişkin yeni kavramsal tartışmalara yerini bırakmıştır.

Genel itibariyle bu tartışmaların niteliği, bazen bir kısım kadınların bazı kadınlar üzerindeki iktidarı, bazen kadınlar ile erkekler arasındaki siyasi, ekonomik, sosyal, hukuki unsurlar üzerindeki çıkarların ortak kullanımı vs. konularda düşünsel olarak bölünmeler gerçekleşmişti.

Çok sayıda yaklaşımı/kuramı barındıran feminist teori temelinde sarf edilen çaba, kadınların baş etmesi gereken durumların yanlış algulamaları, toplumsal cinsiyet ayrımcılığını, siyasi, sosyal, ekonomik, hukuki, idari gibi alanlarda veya özel- kamu alanlarında kadınların yaşadıkları baskı ve ikincil plana itilmişliği en aza indirebileceklerinin yollarını bulmaya çalışmışlardır. Feminist teori içinde barındırdığı farklı yaklaşımlardan dolayı kendi içinde oldukça fazla farklı eğilim sergileyen feminist olguları doğurmuştur ve her feminist olgu da bakış açıları, kadınları kısıtlayan, baskıya ve engellere maruz bırakılan güçlerin kaynağına göre farklılıklar arz eder. Örneğin; liberal feministler, sosyal ve ekonomik alanlarda kadın-erkek eşitliği, eşit koşullara, erkeklerle eşit haklara sahip olması üzerine dururken; radikal feminist olgu, ataerkil yapıların kadınların özgürlüklerini kısıtladığını, baskı ve şiddete maruz kaldıklarını ve bu yüzden ataerkil yapıların ortadan kaldırılması gerektiğini savunmuşlardır.

Aynı şekilde sosyalist ve Marksist feminist olgu temelde, kapitalist ve ataerkil yapıların karşılıklı bağımlı ilişkileri yüzünden kadınların hiçbir alanda özgürleşemeyeceğini ve kökten bir dönüşümün gerçekleşmesi gerektiğini vurgularken; postmodern feminist olgu ise, genel ve evrensel bir cinsiyet kategorisini reddederek daha spesifik olarak toplumsal yaşamda kadınların sorunlarına çözüm arayışı içindedir. Sonuç olarak baktığımızda uluslararası ilişkilerde farklı feminist

yaklaşımların birbirini tamamlayıcı özelliğinden çok, birbirinden farklı kuramsal ve bakış açılarını içinde barındıran bir görünüş sergilemektedir.

Kaynakça

- Almond, B. (2000). Bir Serbest Piyasa Toplumundaki Feminist Hedefler. Conway, D. (Ed). Serbest Piyasa Feminizmi (M. B. Seçilmişoğlu, Çev.). Ankara: Liberta Yayınları.
- Arat, N. (2010). Feminizmin ABC'si. İstanbul: Say Yayınları.
- Ataman, M. (2009). Feminizm: Geleneksel Uluslararası İlişkiler Teorilerine Alternatif Yaklaşımlar Demeti. Cilt 1. Sayı 1. Alternatif Politika Dergisi.
- Beauvoir, S. (2010). The Second Sex (C. Borde, Trans.). Vintage Books.
- Bensadon, N. (1994). Başlangıçtan Günümüze Kadın Hakları (Ş. Tekeli, 2. Basım, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Berktaş, F. (2014). Feminist Teoride Açılımlar. Ecevit, Y. – Kalkner, N. (Ed.). Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. 4. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Daly, M. (1990). Gyn/Ecology: The Metaethics Of Radical Feminism. Boston: Beacon Press.
- Ecevit, Y. (2011). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisine Başlangıç. Ecevit, Y. – Kalkner, N. (Ed.). Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi. 1. Baskı. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Eisenstein, Z. R. (1979). Developing a Theory of Capitalist Patriarchy and Socialist Feminism. Eisenstein, Z. R. (Ed.). Capitalist Patriarchy and The Case for Socialist Feminism. New York and London: Monthly Review Press.
- Fellmeth, X. A. (2000). Feminism and International Law: Theory, Methodology, and Substantive Reform. Human Rights Quarterly, 22.
- Flynn, C. S. (2000). Incorporating Feminist Theory into Social Work Practice: Group Work Examples. Social Work with Groups. Inc. Vol. 23(1): The Haworth Press.
- Goldstein, J. S. (2001). War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa. Cambridge: Cambridge University Press.
- Güriz, A. (1997). Feminizm, Postmodernizm ve Hukuk. Ankara: Ankara Üniversitesi- Hukuk Fakültesi Yayınları.
- Hartman, H. (1981). The Unhappy Marriage of Marxism and Feminism: Towards A More Progressive Union. L. Sargent (Ed.). Women and Revolution: A Discussion of the Unhappy Marriage of Marxism and Feminism. Boston: South End Press.
- Heywood, A. (2003). Political Ideologies-An Introduction. Third Edition. New York: Palgrave Macmillan.
- Heywood, A. (2002). Politics. Second Edition. New York: Palgrave Macmillan.
- Heywood, L. Drake, J. (1997). Third Wave Agenda: Being Feminist, Doing Feminism. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Hooks, B. (2000). Feminism Is For Everybody Passionate Politics. Cambridge- MA: South End Press.
- Jaggar, A. M. (1988). Feminist Politics and Human Nature. New Jersey: Rowman and Littlefield Publishers.
- Josephine, D. (2001). Feminist Teori (A. Dora, Çev.). 2. Basım. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Josephine, D. (2006). *Feminist Theory*. Third Edition. New York: The Continuum International Publishing.
- Karatepe, Ş. (2011). *Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Kara, N. (2006). *Feminizm(ler)in Toplumsal Hareket Olarak Medya’da Yansıma(ma)sı*. Sayı 1. Küresel İletişim Dergisi.
- Kılıç, Z. (1998). *Cumhuriyet Türkiye’sinde Kadın Hareketlerine Genel Bir Bakış*. A. B. Hacimirzaoğlu, D. Özkan (Ed.). 75 Yılda Kadınlar ve Erkekler. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Kolay, H. (2015). *Kadın Hareketlerinin Süreçleri, Talepleri ve Kazanımları*. Nisan. Sayı. 3. EMO Kadın Bülteni.
- Lena, D. (2002). *Feminist Social Work Theory and Practice*. New York: Palgrave Macmillan.
- MacKinnon, C. A. (1983). *Feminism, Marxism, Method, and the State: Toward Feminist Jurisprudence*, Signs. Vol. 8, No: 4. Summer. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mitchel, J. Oakley, A. (1984). *Kadın ve Eşitlik* (F. Berktaş, Çev.). Ankara: Kaynak Yayınları.
- Millett, K. (2000). *Sexual Politics*. New York: University of Illinois Press.
- Mitchel, A. (1995). *Feminizm* (Ş. Tekeli, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mitchel, J. (1985). *Kadınlık Durumu* (G. İnal, Çev.). İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Otmann, H. (2012). *Geschichte des Politischen Denkens*. Band 4.2: Das 20. September. Broschiert-11. Jahrhundert.
- Öztürk, E. (2003). *Türk Kadınının Feminizme Bakış Açısı* (Erzurum Örneği). Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özveri, D. (2009). *Feminist Teorinin Gelişim Sürecinde Uluslararası İlişkilere Bakışı Üzerine Kısa Bir Değerlendirme*. H. Çomak (Ed.). *Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bakış*. 1. Basım. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Rosenthal, N. B. (1984). *Consciousness Raising: From Revolution to Re- Evaluation*. Volume 8. Issue 4. Pages: 309-326. June. *Psychology of Women Quarterly*.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Steeves, H. L. (1994). *Feminist Teoriler ve Medya Çalışmaları*. M. Küçük (Der.). *Medya, İktidar, İdeoloji*. Ankara: Ark Yayınevi.
- Tickner, J. A. and Sjöberg, L. (2013). *Feminism*. T. Dunne, M. Kurki and S. Smith (Ed.). *International Relations Theories-Discipline and Diversity*. Third Edition. Oxford: Oxford University Press.
- True, J. (2005). *Feminism*. S. Burchill, A. Linklater (Ed.). *Theories of International Relations*. Third Edition. New York: Palgrave Macmillan.
- Tür, Ö. and Koyuncu, Ç. A. (2010). *Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları*. Cilt 7. Sayı 26. *Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi*.
- Tunç, M. (2013). *Feminist Grup Çalışması: Temeli, Kapsamı ve Süreci* (Derleme). Cilt 24. Sayı 2. *Toplum ve Sosyal Hizmet*.
- Weedon, C. (1999). *Feminism, Theory and The Politics of Difference*. First Published. Oxford: Blackwell Publishers.

